

A magyar felsőoktatási könyvtárak helyzete és jövője

Napjainkra a könyvtárak intézményi körülményei jelentősen átalakultak, jól ismert külső – gazdasági, társadalmi és technológiai – körülmények hatására. A körülmények változása értelemszerűen magával hozta az elvárási rendszer változását is. Meg tud-e felelni a könyvtár az új kihívásoknak? Milyen paradigmaváltást kell végrehajtani a felsőoktatási könyvtárakban ahhoz, hogy kivívott jelentőségüknek/helyüknek megfelelően teljesítsék feladataikat intézményükben és a magyar könyvtári rendszerben.

A magyar felsőoktatás helyzete

A magyar felsőoktatásban az elmúlt esztendőben 68 felsőoktatási intézményben (ebből 29 állami, 25 egyházi és 14 alapítványi) folyik a képzés. A hallgatói létszámokban 2005-ig tartó növekedés után 2010-ig jelentős arányú visszaesés következett be, majd ez a csökkenés kisebb mértékűvé vált. A 400 ezres csúcsról a felsőoktatásban tanulók száma az utóbbi két évben 360 ezerre esett vissza. A nagy állami egyetemeken tanul a hallgatók döntő többsége, így elsősorban a kisebb intézmények esetében érdemes kitörési lehetőségként a profilváltást számításba venni. A demográfiai csökkenésből adódó tanulói veszteséget pedig nagyobb létszámú külföldi hallgatóság vonzásával kívánatos ellensúlyozni – mint ahogy erre több követni való példát találunk.

A felsőoktatás finanszírozásában 2010 és 2011 a stabilitást, míg 2012 az állami költségvetési támogatás csökkentését, a finanszírozási alapelvek tisztázatlanságát és jelentős év végi elvonást hozott. Ettől a tendenciától eltérően az Európai Unió számos dokumentumban fogalmazta meg azt az alapvetését, hogy a képzésbe, a kutatásba és az innovációba történő befektetés azon kevesek egyike, amely nem értéktelenedik el, és hosszú távon a társadalom számára jelentős hasznot hoz.

Az egyetemi könyvtárakban érvényesülő megatrendek az elmúlt 15 évben

Az 1997. évi CXL. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről elfogadásával pozitív módon változott meg a könyvtárak szerepe:

- 1) a kormányprogramban nevesítve szerepel a könyvtár mint a tudásalapú társadalom alapelemként az információt gyűjtő, feltáró és szolgáltató könyvtár,
- 2) a könyvtári törvény következtében központi támogatási források kerültek a rendszerbe,
- 3) a törvényt követő jogi szabályozások új lehetőségeket adtak a könyvtárak fejlesztésének (telematika) és a könyvtárosok továbbképzésének,
- 4) a törvény ellátó rendszerben gondolkodik (ODR létrehozása).

Jelentős világbanki és európai uniós pályázatok megszerzése

A felsőoktatási könyvtárak az 1990-es évek második felétől alakították ki integrált katalógusaikat és a következő években rendelkezésre álló támogatásokból jelentős mértékben dolgozták fel hagyományos katalógusaikat és töltötték be állományukat a MOKKA adatbázisba, hogy gyűjteményeik elérhetők legyenek az országos közös katalógusban. Az addig szórványosan és egyéni kezdeményezések formájában elindult első digitalizálási törekvések központi törekvéssé váltak. A Magyar Digitális Képkönyvtár 2008–2009-ben az Országos Széchényi Könyvtár irányításával és 48 könyvtár összefogásával jött létre.

A meghirdetett TÁMOP pályázatok keretében több egyetemi könyvtár vállalt fel országos feladatot, így a MOKKA közös katalógus fejlesztésével párhuzamosan az ODR szolgáltatás átalakítása is megvalósult. A MATARKA–EPA–HUMANUS együttműködés kiterjesztésével a magyar nyelvű folyóiratcikkek digitális archívuma jött létre. A szerzői jog által védett elektronikus dokumentumok máso-

latküldő szolgáltatásának bevezetéséhez pedig szükség volt egy átfogó koncepció kidolgozására.

Bővülő elektronikus információforrások

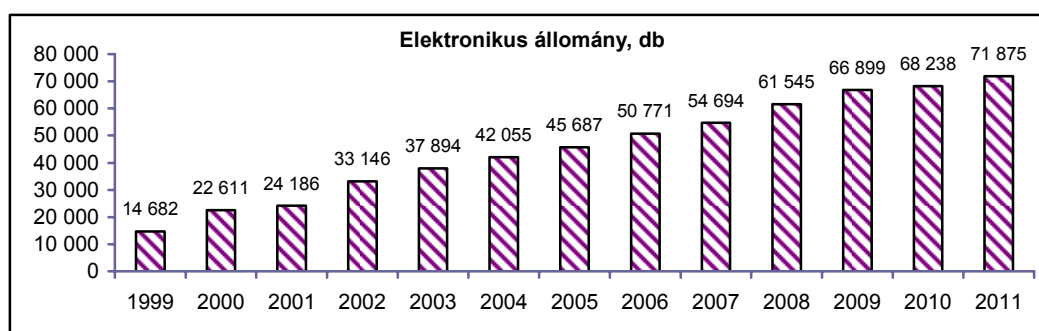
Az egyetemi könyvtárak az elmúlt 15 évben tudatosan törekedtek az elektronikusan elérhető folyóiratok és adatbázisok körének bővítésére. Tették mindezt erőforrásaik összevonásával, számos konzorciumot alakítva (Web of Science, Springer, Belstein, Biological Abstract stb. közös előfizetésére). Ezt a törekvést intézményesítette később az OTKA könyvtár-támogatási és a 2001-ben létrehozott *Oktatási Minisztérium Elektronikus Információ Szolgáltatási (EISZ)* programja, mely mára az egyetlen központosan finanszírozott projekt maradt. Az EISZ keretében a felsőoktatási intézmények és az akadémiai szféra kutatói több mint 37 000 teljes szövegű tudományos folyóirathoz férnek hozzá az előfizetett adatbázisokban (1. ábra).

Növekvő használói létszám

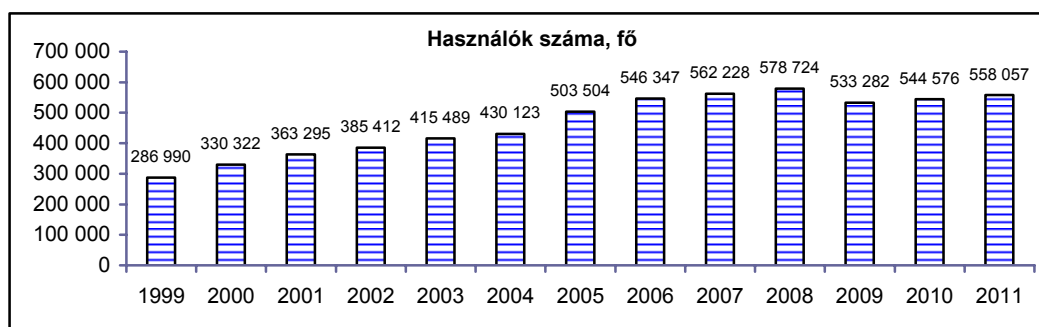
A felsőoktatás könyvtárai 2000-től az állandóan növekvő hallgatói létszámmal szembesültek (2.

ábra). A csökkenő magyar hallgatói arányt pedig sok intézményben ellensúlyozták az egyre nagyobb számban felvett külföldi hallgatók. A könyvtárak népszerűsége sem csökkent, csak a felhasználói szokások alakultak át. Az országos statisztikát elemezve látszik, hogy az egyetemi könyvtárakban emelkedés történt a személyes használatban (ami nyilvánvalóan az internethasználat intenzitásának is köszönhető), csak minimális a csökkenés a kölcsönzésekben, és jelentős az emelkedés a távhasználat esetében.

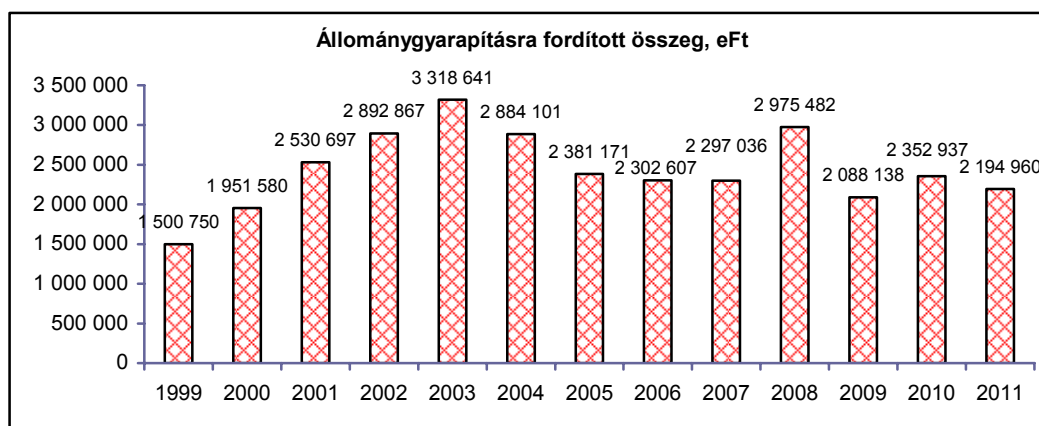
Általános tendenciaként fogalmazhatjuk meg, hogy a felsőoktatási könyvtárakban a könyvtárosok munkaterhelése jelentősen emelkedett, nőtt az idegen nyelvű szolgáltatások iránti igény. Ezt a helyzetet még nehezítette az a tény, hogy a legtöbb könyvtárban folyamatos létszámleépítés zajlott. További negatív jelenség, hogy a jelentős felhasználói kör dokumentumellátására sehol nem lett biztosítva megfelelő dokumentumbeszerzési keret, sőt a folyamatosan emelkedő folyóiratárak az állománygyarapítás színvonalának eséséhez vezetett. Ezt a negatív folyamatot mutatja be a 3. ábra.

1. ábra **Elektronikus folyóiratok, adatbázisok száma a felsőoktatási könyvtárakban**
A „Magyarországi könyvtárak statisztikai adatai. OSZK Könyvtári Intézet” adatai alapján

2. ábra **Használói létszám alakulása a felsőoktatási könyvtárakban**
A „Magyarországi könyvtárak statisztikai adatai. OSZK Könyvtári Intézet” adatai alapján

3. ábra A felsőoktatási könyvtárak állománygyarapításának finanszírozása az elmúlt bő tíz évben
A „Magyarországi könyvtárak statisztikai adatai. OSZK Könyvtári Intézet” adatai alapján

Aktív részvétel az ODR-ben

Az 54 szolgáltató könyvtárból 24 az egyetemi könyvtárak száma. A felsőoktatási könyvtárak jelentős gyűjteményük révén a szolgáltatás gerincét képezik. Az alábbi statisztika jól érzékelteti azt a tényt, hogy ez a könyvtári kör gyűjteményeivel igen jelentősen kivette/kiveszi részét az országos könyvtárközi szolgáltatásból (1. táblázat).

1. táblázat

Könyvtárak száma: 2010–2011

	Egyetemi könyvtárak	Központi szakkönyvtárak	Köz- könyvtárak	Összesen
2010	34 060	18 621	38 771	91 452
2011	32 663	17 549	38 293	88 505

Az országos statisztikát elemezve az is kiderül, hogy a felsőoktatási könyvtárak az EISZ programban hozzáférhetővé vált óriási számú teljes szövegű folyóirat révén jóval kevesebb könyvtárközi kérést indítanak az utóbbi években (4. ábra). Ez arra enged következtetni, hogy bár szinte mindenhol csökkent a dokumentumbeszerzési keret, az oktatók a tudományos kutatáshoz szükséges információforrásokhoz hozzá tudnak férni.

Szerepvállalás az intézményi tudásmenedzsmentben

A felsőoktatási könyvtárak felismerték, hogy fontos szerepet tudnak betölteni az intézményben keletkezett tudás feltérképezésében és számbavételében. Az intézmények versenyképességének

egyik fontos fokmérője a megjelent publikációk száma és ezek tudományometriai mutatói.

Az Egyetemi Könyvtárigazgatók Kollégiuma 2008-ban megalakította a *HUNOR (Hungarian Open Repositories)* konzorciumot, melynek nemcsak egyetemek és a *Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára* a tagjai, de főiskolák és kutatóintézetek is társultak.

A HUNOR tagjai a magyar tudomány hazai és nemzetközi elismerésének javítását a tudományos eredmények hatékony disszeminációjával kívánják elérni, nevezetesen nyílt elérésű repozitóriumok országos infrastrukturális hálózatának kialakításával, módszertani központ létrehozásával, a külföldi know-how hasznosításával, továbbá nemzetközi szabványok alkalmazásával, a tudományos kommunikáció komplementer csatornáinak meghonosításával és nemzetközi kapcsolatrendszer kiépítésével. 2009. január 1-jével a HUNOR csatlakozott a *DART Europe*-hoz (elektronikus disszertációk közös európai platformja). Szintén 2009-ben négy intézmény (Magyar Tudományos Akadémia, Corvinus Egyetem, Debreceni Egyetem és a Miskolci Egyetem) teljes körű tagja lett a *Nyílt Hozzáférésű Repozitóriumok Szövetségének (Coalition of Open Access Repositories)*. A COAR a repozitóriumi kezdeményezések és hálózatok új, gyorsan növekvő szervezete, több mint 100 intézmény képviselőjét fogja össze világszerte (Európa, Ázsia, Latin-Amerika, USA, Kanada), és elősegíti a kutatási eredmények nagyobb láthatóságát az open access repozitóriumok globális hálózatán keresztül.

Sorrend	Szolgáltató	Teljesített kérés	Az összes kérésből (34.738)
1.	DE Egyetemi és Nemzeti Könyvtár (DEENK). Bölcsészettudományi és Természettudományi Könyvtár	2990	8,6%
2.	Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár	2408	6,9%
3.	Szegedi Tudományegyetem Klebelsberg Kuno Könyvtára	2245	6,5%
4.	DE Egyetemi és Nemzeti Könyvtár (DEENK). Kenézy Élettudományi Könyvtára	2081	6%
5.	Méliusz Juhász Péter Könyvtár	1964	5,7%
...	...	...	
12.	DE Egyetemi és Nemzeti Könyvtár (DEENK). Társadalomtudományi Könyvtár	778	2,2%

4. ábra Az Országos Dokumentum-ellátási Rendszerben legtöbbet teljesítő könyvtárak
Az „ODR statisztikai modul”-ja alapján

Az európai felsőoktatás versenyképessége, az EU új felsőoktatási stratégiája

A Bologna-folyamat célja az európai felsőoktatás ésszerű harmonizációja volt. A *Bolognai Nyilatkozat*ot aláíró országok önként vállalták, hogy felsőoktatási politikájukat összehangolják a közösen megfogalmazott célok elérése érdekében. Így a folyamat eredményeképpen az egyes országok felsőoktatási rendszerei az *Európai Felsőoktatási Térség* részeivé válhatnak. A legfontosabb prioritások a következők:

- A tömeges felsőoktatás lépcsős szerkezetű átalakítása, tartalmi összehangolása.
- A hallgatói mobilitás megteremtése.
- Az EU által megfogalmazott kulcskompetenciák fejlesztése.
- Undergraduate-graduate szerkezetű lépcsős képzés kialakítása, amely mérsékli a korai szakosodás veszélyét, lehetővé teszi a tanulmányok megszakítását és későbbi folytatását.
- Harmonizált minőségbiztosítási rendszerek hálózatának létrehozása, amelyek garantálják az egyes tagországokban kiadott diplomák mögötti tudás összemérhetőségét.
- Az európai érdekek és értékek megjelenítése a felsőoktatásban.

Új kihívások a felsőoktatásban

Az Európai Unió által elfogadott „Horizont 2020” keretprogram három olyan egymástól elkülönülő, ugyanakkor egymást kölcsönösen erősítő prioritás-

ra összpontosítja az erőforrásokat, amelyek esetében az Unió egyértelműen képes hozzáadott értéket teremteni.

Kiváló tudomány

Európa hosszú távú versenyképességének garantálásához növelni kell Európa tudományos alapjainak kiválóságát, és biztosítani kell a világszínvonalú kutatás folyamatos rendelkezésre állását. A keretprogramnak ez a része támogatja a legjobb ötleteket, egyengeti a tehetségek útját Európán belül, biztosítja a kutatók számára a legfontosabb kutatási infrastruktúrákhoz való hozzáférést, és vonzóvá teszi Európát a világ legjobb kutatói előtt.

Ipari vezető szerep

Európának vonzóbbá kell válnia a kutatás és az innováció finanszírozása számára, és ennek érdekében segítenie kell azokat a tevékenységeket, amelyeket az üzleti élet fontosnak tart.

Társadalmi kihívások

A keretprogramnak ez a része a kutatástól a piacig a teljes folyamatra kiterjed, és az eddigieknél jobban koncentrálni az innovációval kapcsolatos tevékenységekre.

A magyar felsőoktatás versenyképességének fokmérője a nemzetközi tudáspiacon történő pozíciószerezés és tartós helytállás képessége valamint az oktatási piacon (belföldi és külföldi) a hallgatókért

való versengésben való sikeres szereplés lehet. A versenyképességet befolyásoló tényezők közül a legfontosabbak:

- a felsőoktatási input minősége (a hazai középfo-
kú oktatás színvonala, a belépő külföldi hallgatók
felkészültsége, tehetsége),
- a felsőoktatás finanszírozása,
- az oktatás színvonala, minősége, az oktatási és
tanulási technológiák fejlettsége,
- az oktatógárda felkészültsége (elméleti tudás,
gyakorlati tapasztalatok, nyelvtudás).

Az egyetemi könyvtárak helye és új feladatai a rendszerben

A tudás megszerzésének és menedzselésének elsőrendű színterei az egyetemek és könyvtáraik. A könyvtári tevékenység mint az egyik fontosabb központi szolgáltatás, az intézmény kiemelt stratégiai területe. Miután az egyetemek versenyhelyzetbe kerülnek, egyre fontosabbá válik piacképességük. Jövőendő és már meglévő hallgatóiknak azt kell bizonyítaniuk, hogy az itt tanulók sikeres oktatásban vettek részt, diplomájuk kelendő lesz a munkaerőpiacon. Az egyetemek gazdálkodó egységből szolgáltató intézménnyé kell, hogy váljanak. Ennek érdekében minden területen innovatív megoldások alkalmazására törekcszenek:

- rendszerek, kollaboratív tanulási módok);
- oktatási/oktatói szerep változása: nagyobb hallgatói interaktivitás ösztönzése, a tudásanyag átadása mellett a kritikus gondolkodás, kutatás-módszertani ismeretek fejlesztése;
- a „nyitott tudomány” filozófiájának terjedése jelentősen megnövekedett a technológia szerepe az oktatásban (mobil eszközök, e-tanulási publikációkhoz, tudományos adatokhoz való nyílt hozzáférés biztosítása, új publikálási platformok kialakítása).

A felsőoktatási könyvtárak megváltozott szerepe

Az információs paradigmaváltás kihívásait és következményeit a legerőteljesebben tapasztaló felsőoktatási könyvtár feladatainak minőségi ellátása érdekében a következő trendekkel számol:

- a tömeges felsőoktatás átalakításával, a képzési struktúrák változtatásával létrejött differenciált felhasználói körrel;
- a potenciális használók teljessége tekintetében az elektronikus szolgáltatások iránti igény jelentős előretörésével, a mobil eszközök használata iránti igény térnyerésével;

- a kutatás szakirodalmi forrásainak teljességre törekvő biztosítása mellett a kutatási adatfeldolgozás és archiválás menedzselésének felvállalása kiegészülve kiadói feladatokkal;
- a felsőoktatásban résztvevők számára nyújtott közvetett (információhasználati, digitális műveltségi oktatás) és közvetlen (személyes és weblapú „az ön-könyvtárosa”) információelérési és -használati szolgáltatásokkal.

Az oktatást/képzést segítő szolgáltatások

Ezen a területen a következő feladatokat kell megoldania a könyvtáraknak:

- nagy tömegű alapképzésben részt vevő hallgatót kell ellátni szakirodalmmal, melynek jelentős része lesz multimédiás és elektronikus tankönyv, oktatási segédanyag,
- kisebb létszámú mesterképzésben részt vevő felhasználóknak kell biztosítani külföldi szakirodalmat, folyóiratokat és adatbázisokat,
- továbbra is magas színvonalon segíteni a doktorképzésben részt vevő hallgatókat,
- felvállalni az egyetem által indított szakképzések információellátását,
- fejleszteni a tanulási környezetet (önálló tanulási modulok biztosítása, e-tanulás, virtuális egyetem), valamint eleget tenni az önálló és a csoportos tanulás kettős igényének,
- megfelelő jogi környezetet teremteni az e-tananyagok használatára, kölcsönzésére (kiadókkal szerződés, biztonságos hitelesítési rendszer kialakítása),
- speciális képzésekkel és programokkal segíti az intézmény tehetséggondozási stratégiáját,
- képzési programmal támogatni az „életen át tartó tanulás” elterjesztését.

A könyvtári szolgáltatások iránti igény e folyamattal párhuzamosan változik. A hallgatók a rugalmas tanulási módokat segítő és a változatos pedagógiai stílusokhoz idomuló könyvtári szolgáltatásokat fogják elvárni.

A könyvtár/könyvtárosok aktív szerepet vállalnak az elektronikus oktatási anyagok kidolgozásában, és az interneten elérhető források feltérképezésében. A könyvtár egységes virtuális környezetbe tudja integrálni az oktatási anyagokat, a hallgatóknak kiírt feladatokat és az általa digitalizált kötelező olvasmányokat, valamint a hasznos internet-linket.

Ezzel együtt kell kialakítani a felhasználóképzés új formáit, melyek a digitális írástudás, az információs

kultúra elsajátítását, az önálló tanulmányi munkára való nevelést és a kutatómunka módszereinek megismertetését (beleértve az információkeresési technikákat és a szakirodalom kritikus értékelését) tűzik ki célul.

Az egyetemi könyvtárak számára új és igen nagy kihívásként jelentkezik az egész életen át tartó tanulás segítése. A könyvtárak óriási lehetősége abban rejlik, hogy egyrészt rendelkeznek az oktatáshoz szükséges szakirodalommal, elektronikus információforrásokkal, másrészt azzal a szellemi tőkével és kompetenciával, amely szükséges a színvonalas oktatáshoz. A könyvtárak feladata lehetne/lenne az intézményükben/régiójukban folyó különböző oktatási formák feltérképezése, ezek szervezése és az oktatásba való aktív bekapcsolódás. Az olvasói, használói kör változásával a könyvtár tradicionális szerepe is változik. Egész Európában a könyvtár szociális szerepének erősödését, az „agóra” funkció megjelenését tapasztaljuk. Így válik a könyvtár kölcsönzőhelyből, tanuló- és találkozóhelyé, internet-kávézóvá, ahol a hallgatók kényelmesen tudnak felkészülni, művelődni vagy társaságban lenni.

Kutatást támogató szolgáltatások

A kutatás-fejlesztés kiemelt egyetemi stratégiai kérdés, kiegészülve az innovációs stratégia készítésének törvényi előírásával. Az egyetemi könyvtárak szolgáltatási feladatai ezen a területen a következőkben sorolhatók fel:

- az információhoz való korlátok nélküli, szabad hozzáférés azonnali biztosítása,
- a falak nélküli virtuális könyvtár létrehozása (távoli elérés biztosítása),
- a tudomány, az oktatás, a kultúra, a gazdaság területén a hálózati együttműködés fejlesztése,
- a tartalomszolgáltatás, feldolgozás minőségének emelése,
- az elektronikus dokumentumok meglévő információs szolgáltatásokba való integrálása,
- az egyetemi tudásvagyon hozzáférhetővé tétele,
- a digitális térben való minőségi tájékoztató eszközök készítése.

Az egyetemi könyvtárak jelentős eredményeket értek már el az információforrások országos és egyetemi hálózaton történő szolgáltatásában. Ezen a területen az együttműködés is példaértékű, hiszen mind az OTKA, mind az EISZ program, vagy a kisebb konzorciális adatbázis-beszerzések évek óta jól működnek a külföldi szakirodalom biztosítása érdekében.

Kiemelt stratégiai feladatnak kell tekinteni az egyetemi könyvtárak számára a könyvtár és az egyetemi tudásvagyon digitalizálását, biztosítani a hazai és nemzetközi hozzáférhetőségét, valamint megoldani ezek archiválását is. A digitalizált vagy elektronikus formában született tudásvagyonnak a speciális könyvtárosi és szaktudományi ismeretek nyújtotta minőségi metaadatokkal történő ellátása a könyvtárak felkészültségét bizonyítja.

Az egyetemi könyvtárak forráshiány miatt még mindig nem tudták teljes katalógusállományukat konvertálni, ezt a feladatot minél hamarabb be kell fejezni és a MOKKA-ban kereshetővé tenni.

A magyar nyelvű tudományos anyagok tartalmi feltárása és rendszerben való szolgáltatása csak magyar könyvtári feladat lehet. A magyar nyelvű folyóiratok tartalmi feltárására több projekt is indult (mint például a MATARKA, HUMANUS), de a teljes tudományos palettát lefedő kezdeményezés még hiányzik. Ez nagyban hátráltatja a magyar nyelven publikáló tudósok nemzetközi láthatóságát.

Az egyetemi könyvtárak számos kreatív információszolgáltatási projektet indítottak el, például a tartalom-adatbázisok (könyvtári katalógus, digitális gyűjtemények, szakadatbázisok) „egyablakos” keresési felületének kialakítására. Ugyanígy folyamatosan törekszenek a hálózat adta együttműködési viszonyok (például a „felhők” adta lehetőségek) kiaknázására.

Az *Európai Bizottság* 2012 júliusában ajánlást fogadott el a tudományos információkhoz való hozzáférésről és azok megőrzéséről. Ebben többek között kiemeli, hogy a tudományos kutatási eredmények megőrzése közérdeket szolgál, a megőrzés pedig hagyományosan a könyvtárak felelőssége. A létrejött kutatási eredmények mennyisége óriási mértékben nő, ezért olyan mechanizmusokat és infrastruktúrákat kell létrehozni, amelyek biztosítják az eredmények hosszú távú digitális megőrzését.

Az egyetemi könyvtárak évek óta kezdeményezői és megvalósítói a tudományos dokumentumokat tartalmazó webalapú adatbázisok (egyetemi digitális tudománytárak/archívumok) létrehozásának. Ezek a digitális repozitóriumok erősítik az intézmény presztízsét a tanszékek akadémiai és kutatói eredményeinek láthatóvá tételével, és a tudományos kommunikáció erősítésével. Az országos projektként elindított MTMT adatbázis intézményi

adminisztrátori és koordinációs feladatait szintén a felsőoktatási könyvtárak végzik magas színvonalon, és harmonizálják az intézményi, valamint a nemzetközi repozitóriumokkal.

A digitális adattárak összekapcsolódnak a könyvtár által előállított egyetemi bibliográfiákkal, nagyobb nemzetközi indexelő szolgáltatásokkal, teljes szöveges folyóirat-gyűjteményekkel és így a tudományos munka mérésére válnak alkalmassá.

A könyvtárat az egyetem olyan kitüntetett szolgáltatási egységének kell tekinteni:

- amely része az akadémiai körnek azáltal, hogy gyűjteménye és szolgáltatásai elidegeníthetetlen részei az oktatás és kutatás folyamatának;
- működésével megerősíti a tudományterületek közötti szinergiákat, azáltal, hogy közvetíti a tartalmakat és információkat az intézmények, képzések, tantárgyak között, sőt maga is aktívan részt vesz ezek létrehozásában;
- támogatja azokat a képességeket, amelyek az élethosszig tartó tanuláshoz nélkülözhetetlenek: önállóság, magas fokú információs műveltség;
- mint az intézmény tudásmenedzselő szervezeti egysége építi és hozzáférhetővé teszi az egyetem publikációs teljesítményét, biztosítja a kutatói teljesítmény méréséhez szükséges tudományometriai eszközöket.

Az Egyetemi Könyvtárigazgatók Kollégiumának tézise

Az ország tudományos teljesítménye, a nemzetközi mércével is kiemelkedő publikációs tevékenység, a magasan képzett tudományos utánpótlást biztosító oktatási rendszer megújítása, a megfelelő szakmai kompetenciával rendelkező hallgatók képzése a könyvtárak, a könyvtári információs szolgáltatások nélkül nem lehetséges. A MAB szakindítási minimális követelményei között hangsúlyosan kap helyet a könyvtári infrastruktúra állapota és a szakkönyv-, illetve folyóirat-ellátottság. A felsőoktatási könyvtárak működtetésére semmilyen normatíva nincs jelenleg kidolgozva. Az intézményen belül a könyvtári szolgáltatások finanszírozása a belső költségvetési harcok és diplomáciai tárgyalások eredményeként alakul, nem pedig a feladatok reális számbavételén. Jelentős probléma az is, hogy a felsőoktatási könyvtárak ágazati szakmai irányítása és képviselése nem megoldott. Az intézmények vezetői a felsőoktatás átalakításában folytatott vitákban nem tekintették kiemelt területnek könyvtáraikat.

Javaslatok

1. A Digitális Tankönyvtár programja mellett szükség van a szakkönyv-/tankönyvkiadás megújítására és országos összehangolására. A magas színvonalú tankönyvek országos használata biztosítani tudja az oktatás egységes minőségi színvonalát és a könyvek gazdaságos előállítását.

Az internetes információszolgáltatások és a digitális könyvtárak fejlesztésénél fontos az interdiszciplináris tudás összeadása, az oktatók/kutatók, könyvtárosok, informatikusok, internetszolgáltatók közös projektekben való együttműködése. Ezért is fontos olyan pályázatok kiírása, amelyekben a könyvtárak is nevesítve vannak.

2. A kutatómunkát segítő és szolgáló dokumentumellátás (tudományos folyóiratok, adatbázisok) csak kiemelt országos programban (Nemzeti Fejlesztési Terv részeként) képzelhető el. Az országos koordináció révén ki lehet küszöbölni a párhuzamosságokat a folyóirat-rendelésekben és biztosítani lehet a kutatási területek számára nélkülözhetetlen adatbázisok előfizetését. Az EISZ program kibővítése és a központi költségvetésből történő teljes finanszírozása tudja biztosítani az esélyegyenlőséget a kutatók számára (az információhoz való hozzáférést nem az intézmény anyagi helyzete fogja eldönteni).
3. A felsőoktatási könyvtárak az Országos Dokumentum-ellátási Rendszer legfontosabb szolgáltatói. Speciális gyűjteményük nélkülözhetetlen a rendszert igénybe vevő könyvtárak és olvasók számára. Az ODR legnagyobb felhasználói a formális és informális képzésben részt vevő középiskolások, hallgatók és oktatók/kutatók. A szolgáltató könyvtárak megfelelő szintű támogatásával a minőségi oktatást segíti elő a fenntartó. (Az ODR-támogatás 2008-ban még az egész könyvtári hálózat részére 112 mFt volt, 2010–2011-ben csak 55 mFt, így ebből az egyetemi könyvtárak szolgáltatásaikhoz viszonyítva igen kis összeget kaptak.
4. A felsőoktatási könyvtárak aktívan bekapcsolódnak a digitális tananyagok előállításába, ezek szolgáltatásába. A könyvtári szolgáltatások jelentős fejlődésen mentek keresztül, számos mobil eszköz alkalmazására került sor. A legtöbb felsőoktatási könyvtár már „tanulóköz-

pontként” működik, jóval túllépve tradicionális szerepét. A könyvtári infrastruktúra terén jelentős lemaradást tapasztalunk, fontos lenne a könyvtári számítógépes rendszerek fejlesztésére célzott pályázatok kiírása.

5. A felsőoktatási könyvtárak jelentős szerepet töltenek be az intézmények K+F+I tevékenységében, hiszen alapvető feladataik közé tartozik a kutatás-fejlesztés és a tudástranszfer támogatása. A könyvtárak, könyvtárosok magas szintű szakmai munkájára épül az MTMT. A program teljessé tételéhez és folyamatos fenntartásához szükség van központi támogatásra, amely biztosítja az egyes intézmények számára is a megfelelő finanszírozást.
6. A versenyhelyzet rákényszeríti az egyetemeket arra, hogy a létrejött tudást professzionálisan kezeljék. A könyvtárak rendelkezésre tudják bocsátani azokat a teljesítménymutatókat, amelyek a felsőoktatási minőség bemutatásához elengedhetetlenek: pályázatok, publikációk, idézettség, az intézményi tudományterületi tudástőke hatása a hazai és nemzetközi kutatásban. Ehhez fontos az, hogy a nagy kutatási pályázatokban legyen a könyvtárakhoz rendelt forrás a megfelelő disszeminációs tevékenységre. Ehhez kapcsolódik a „nyílt hozzáférés” elterjedésének és széles körű alkalmazásának támogatása. Szükséges lenne a kutatási pályázatokban a nyílt hozzáférésű publikációs díjak forrásának biztosítása.
7. A megújult feladatok minőségi ellátásához elengedhetetlen a könyvtárosok továbbképzésének központi forrásból történő finanszírozása illetve támogatása. A gyors technológiai változások újfajta tudást és készségeket követelnek meg.

8. Nagyon fontosnak tartjuk, hogy a Felsőoktatásért Felelős Államtitkársággal alakuljon ki párbeszéd és szoros együttműködés, hogy világos kép alakuljon ki a felsőoktatási könyvtárakban végzett szerteágazó feladatokról, és ennek alapján szülessen meg a megfelelő jogi környezet és egy biztos kiszámítható finanszírozási elv, amely célzottan a könyvtárakra irányul.

Irodalom

1. ACRL Research Planning and ReviewCommittee: 2012 top ten trends in academic libraries: A review of the trends and issues affecting academic libraries in higher education. = C & RL News, June 2012. p. 311–320.
2. KEROYD, John: The future of academic libraries. = Aslib Proceedings, 53. köt. 3. sz., 2001. p. 79–84.
3. BARAKONYI Károly: Rendszerváltás a felsőoktatásban – Bologna folyamat, modernizáció. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2004.
4. BARAKONYI Károly: A felsőoktatás versenyképessége. = Gazdaság & Társadalom (Journal of Economy & Society), 2. köt. 1. sz. 2010. p. 3–26.
5. BRINDLEY, Lynne: Re-defining the library. = Library HiTech, 24. köt. 4. sz. 2006. p. 484–495. DOI: 10.1108/07378830610715356.
6. HRUBOS Ildikó: A 21. század egyeteme: Új társadalmi szerződés felé. = EDUCATIO, 15. köt. 4. sz. 2005. p. 665–682.

Beérkezett: 2013. VI. 5-én.

Virágos Márta

a Debreceni Egyetem Egyetemi és
Nemzeti Könyvtár
főigazgatója.
E-mail: marta@lib.unideb.hu

